

**МІСЦЕ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ В СИСТЕМІ СУСПІЛЬНИХ НАУК:
ЗАРОДЖЕННЯ, СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК**

В статті висвітлено та проаналізовано процес зародження, становлення та розвитку юридичної науки в світі з найдавніших часів. Дослідження ґрунтується на загальних закономірностях походження науки про розвиток держави і права, її суть, особливі форми, а також розвиток і функціонування в конкретній державі у відповідний історичний період.

Ключові слова: наука, римське право, історія юридичної науки, держава, право, суспільство, юриспруденція, Інституції Гая, Дигести, Кодекс Юстиніана, Цивільний кодекс Франції (Кодекс Наполеона), канонічне право, Лангобардська правда (едикт Ротарі), В. Блекстон, кутюми.

Наука в сучасному суспільстві відіграє підвищену роль, зростає її соціальний престиж, що в свою чергу ставить високі вимоги до знань про науку в цілому. В сучасних умовах ці вимоги стрімко зростають, стимулюючи поглиблення досліджень сфери науки в більш повному обсязі, в єдності всіх її сторін. Такий аналіз науки передбачає ґрунтовний аналіз з віхів її зародження і подальшого її розвитку.

Передісторія науки, поява наукового знання сягає своїм корінням у глибоке минуле. Становлення науки пов'язане з таким ступенем розвитку людського суспільства, коли вже був нагромаджений певний мінімум наукових знань і здійснювалась передача їх різними видами практичної діяльності.

Метою даної статті є здійснення комплексного історико-наукового аналізу зародження та становлення юридичної науки в світі. Дослідження ґрунтується на загальних закономірностях та специфічних особливостях походження науки про закономірності розвитку держави і права, її суть, особливі форми, а також розвиток і функціонування у відповідний історичний період, в конкретній державі, у хронологічній послідовності. Крім того, визначити об'єкт і предмет юридичної науки, а також місце і значення юридичної науки в системі юридичних знань та застосувати її на практиці.

Історичний опис самого процесу зародження та подальшого розвитку юридичної науки вже передбачає собою конкретну структуру та зміст наукового дослідження. Безсумнівно, адже суть змісту і, власне, сама структура, це ніби діалог, який веде сам із собою автор в процесі рефлексивної діяльності по відношенню до об'єкту, що досліджується. При чому форма такого діалогу, в залежності від науки, що досліджується віднайшла своє широке застосування. Автор повинен широко розглядати обраний об'єкт дослідження, провести ґрунтовний та системний його науковий аналіз. Можливо, усвідомлюючи дану істину, В. Вернадський ще в 1938р. писав, що: «рост наукового знання ХХ в. быстро стер грани между отдельными науками. Мы [ученые] все больше специализируемся не по наукам, а по проблемам. Это позволяет, с одной стороны, чрезвычайно углубляться в изучаемое явление, а с другой – расширять его со всех точек зрения» [1; с. 32].

Предмет будь-якої науки носить історичний характер, і безпосередньо пов'язаний з етапом, на якому знаходиться в конкретний момент наукове знання, а також окремі його частини, або відгалуження. Отже, на основі вище зазначеного, можна зробити такі перші висновки стосовно визначення предмета та об'єкту окремо взятої науки:

- об'єкт науки – виділена суб'єктом пізнання частина світу (певний процес, явище, подія тощо), на яку направлено наукове дослідження в межах конкретно взятої науки;
- предмет науки – коло питань, що стосується об'єкту науки, котрий досліджується і досконало вивчається конкретною наукою, з визначенням задач такого пізнання.

Всі досягнення людства та суспільства в цілому, стали можливими завдяки здатності людей правильно розуміти суть природних і соціальних явищ та процесів, що постійно відбувається навколо нас. Накопичене велике підґрунтя знань про процеси, що відбуваються в природі, суспільстві, взагалі, пізнавальна діяльність і являє собою саму науку.

Загальна система наукового знання поділяється на три великі групи: філософію, природничі науки та суспільні науки. Відтак, філософія вивчає найбільш загальні закономірності, властиві світу в цілому, розглядає проблему співвідношення матерії і свідомості, розробляє шляхи і способи пізнання людиною навколишнього його світу [2; с. 12-13]. Природничі науки (фізика, хімія, біологія, геологія, астрономія тощо) вивчають природу та її закономірності. Людське суспільство, історія його становлення та розвитку досліджуються суспільними науками. Так як суспільство є складним та багатограним утворенням, то воно вивчається одразу цілим рядом наук. Предметом таких суспільних наук виступає яка-небудь самостійна частина людського повсяк-дення, будь-який прояв людського буття. Так, економічні науки досліджують закономірності розвитку економічного ладу суспільства; педагогіка розкриває шляхи і способи виховання і розвитку особистості, досліджує процеси утворення і освіти; окремі форми суспільної свідомості (моральність, мистецтво тощо) вивчаються такими науками, як етика, літературознавство, естетика тощо. До числа суспільних наук відноситься і юридична наука (правознавство)*, про яку і йтиметься далі мова більш детально.

Юридична наука виступає, в рамках поділу наукового поля на блоки у якості відносно самостійної підсистеми. Таку систему прийнято називати системою юридичних наук. Вважається, що основою для поєднання юридичних наук в самостійну систему виступає специфіка їх предмету. Вона заключається в тому, що предметом юридичних наук є «не все общество в целом, а только отдельные его структурные элементы или стороны» [1; с. 44]. Для виділення цього блоку науки «характерен прием вычленения из всей суммы общественных отношений каких-то определенных сторон и изучение их... в относительной... изоляции от других сторон общества, которые в данной связи оказываются либо несущественными, либо берутся в той связи, в какой они стоят по отношению к выделенной стороне общественных отношений» [1; с. 44-45]. Важливо наголосити, що юридична наука тісно пов'язана з галузевими, але разом із тим має свій самостійний предмет вивчення (правоохоронні органи, право соціального забезпечення, кримінологія тощо).

Юридична наука вивчає, по-перше, процес зародження та розвитку права як соціального явища, по-друге, стадії розвитку і їх причини під призвою еволюційного розвитку людства, і, по-третє, відповідає на запитання під впливом яких соціальних процесів відбувався розвиток даної науки. Цілком закономірно вважати, що вивчення минулого досвіду, може надати знання для використання їх в майбутньому, та навіть для уникнення певних помилок в відносинах державно-правового характеру. Кожна доросла людина, незалежно від роду занять, освіти, соціального статусу тощо, володіє певним колом юридичних норм, що регулюють його діяльність, стосунки з людьми, зокрема юридичними особами та державними органами. Проте такі знання носять неповний характер, так як регулюють звичайне повсякдення життя соціуму.

Юридичній науці притаманні певні характерні риси, зокрема:

- всі наукові знання стосовно права існують в певній системі, в комплексі; вони послідовно і всебічно розкривають усі зв'язки, сторони, відносини, властивості правових явищ;
- задачі наукового пізнання в сфері права, в кінці кінців, зводяться до виявлення закономірних процесів державно-правових явищ, що виступають двигуном для їх розвитку. Такий рівень знань існує у формі систем понять, категорій, юридичних принципів і наукових закономірностей;
- правознавство являє собою систему достовірного, об'єктивного знання про право, в ньому відсутні які-небудь міфи чи домисли. Знання ґрунтуються на вже існуючих, чи раніше існуючих в суспільстві, правових явищ.

* Юридична наука – система знань про об'єктивні закономірності розвитку держави і права, їх місце і роль у суспільному житті [8; с. 472 - 473].

Внаслідок повсякденного застосування норм права чинного законодавства, в процесі діяльності державних органів, наукові знання стосовно права можуть або підтверджуватися, або навпаки – спростовуватися внаслідок практичного їх застосування, і лише ті положення, що витримують перевірку на практиці стають невід’ємною частиною правової науки, використовуються для вирішення інших наукових та практичних задач. Таким чином, правова наука – це система повних та всезагальних знань про право, в основі якої лежить сукупність понять, категорій і наукових законів, які відображають закономірності виникнення, розвитку та функціонування даного явища.

Будь-які відносини, що виникають в державі підґрунтям своїм визнають владу, що відображається у вигляді підкорення. Відтак, перша визнає за собою повноваження, друга – підкорюється їм. Таке підкорення має ієрархічний характер, і чревате наслідками перевищення повноважень, зловживанням владою (посягати на свободу, честь та гідність інших, порушення принципів соціальної справедливості). Людство знайшло такого гаранта, котрий міг би запобігти хаосу у відносинах між громадянами – це право.

Перші уявлення, згадки та взагалі реальні факти про правові джерела можна знайти ще у древній міфології, за часів релігійної покори в земному житті. Символічними відображеннями верховенства закону, права тощо, наприклад у древніх єгиптян була богиня Маат, у древніх греків – Феміда з вагами правосуддя.

Історично як самостійна галузь суспільних наук юридична наука виникла ще у Давньому Римі в к. IV-III ст.ст. до н. е. (лат. *jurisprudencia* – знання права), що в подальшому стала основою для становлення європейської юридичної науки Середньовіччя і Нового часу [8; с. 472]. Так, знання про право були викладені в роботах великих мислителів Древньої Греції – Платон (427 – 347 рр. до н. е.) і Аристотель (384 – 322 рр. до н. е.), а також Древнього Риму – Гай, Ульпіан, Модестин, Павел, Папініан; вони вбачали зміст юридичної діяльності в трьох її складових: *agere* – керувати юридичними діями сторін, *scavere* – складати документи та *respondere* – давати поради, консультувати.

Згодом розпочинається усвідомлений процес становлення, а отже і організаційного і методичного оформлення юридичної освіти. Наприклад, в Індії вивчення права брахманів пов’язували з особливою формою усвідомлення світу, тобто релігією. В Ізраїлі правові норми вивчалися по Законам Мойсея, в Стародавній Греції в школах стоїків навчали слухачів судовому красномовству. Поступово, проте дуже впевненими кроками юриспруденція, вже за часів Древнього Риму, стала самостійною учбовою дисципліною, маючи власну систему юридичної освіти. В Древньому Римі знаннями права володіли спочатку лише жерці. Римський юрист Пампоній писав, що в 254 р. до н. е. Тиберій Корунканій – перший верховний жрець з-поміж плебеїв – оголосив, що буде пояснювати основи права будь-кому, хто цього бажає, тим самим поклав початок викладання права публічно. Перша приватна юридична школа, де читали лекції, давали відповіді на запитання, та вели диспути з учнями, була організована під егідою Сабіна* в I ст. н. е. У IV-V ст.ст. існувало вже декілька таких шкіл з чотирирічним строком навчання (Рим, Константинополь, Афіни, Олександрія та Бейрут), де слухачі вивчали та засвоювали твори відомих римських юристів, перш за все Інституції Гая*, твори Папініана* і Юлія Павла*. В

* **Сабін** (*Sabinus*) **Мазурій** (I пол. I ст.) – рим. юрист; отримав від імператора Тиберія (14-37 рр. до н. е.) право давати офіці. Глумачення законів, яке мало обов’язкову силу для суддів. З іменем С. пов’язують виникнення і діяльність сабініанської правової школи, хоча її засновником був ін. рим. юрист – Касій Лангін (за ін. даними – Гай Атей Капітон). Ідеї С. тривалий час слугували стрижнем класифікації рим. права і предметом коментування [7; с. 401].

* **Інституції** (лат. *institutio* – настанова). У Давньому Римі – посібник з основ права, насамперед цивільного, авторами яких були Калістрат, Гай, Флорентин, Марціан, Павло, Ульпіан та ін. Найвідомішими є **Інституції Гая** (*Institutiones Gaii*), укладені в II ст. Вони склалися із чотирьох книг: перша книга – особи (*personae*), друга і третя – речі (*res*), четверта – дії (*actiones*) [4; с. 703].

* **Папініан** (*Papinianus*) **Емілій** (146/150 – 212 рр.) – рим. юрист, учений, держ. діяч. Представник т.з. золоті п’ятірки рим. юристів (Ульпіан, Павло, Модестин і Гай). Автор багатьох наук. праць («Дослідження» у 37 книгах; «Відповіді» в 19 книгах; 599 фрагментів (витягів) із цих праць увійшли до складу *Дигестів*). П. віддавав перевагу казуїстич. формі розробки рим. права. Вміло узгоджував установлені законом норми з особливостями кожного окремого випадку, розробкою проблем загальнотеор. і юрид.-тех. профілю. Характерними для П. було прагнення пов’язати юрид. практику з дослідженнями аксіологічних рис права. Він звертав увагу на такі особливості закону, як його загальноімперативність, раціональність, обов’язковість.

533 р. імператор Юстиніан видав спеціальну конституцію про введення 5-тирічного курсу вивчення з обов'язковим вивченням його Інституцій, Дигесту* і Кодекса Юстиніана*.

Отже, перші прояви юриспруденції виникали по мірі розвитку законодавства у вигляді загальнообов'язкових приписів та правової науки. Так, навіть загальні поняття юридичної науки включалися в систему початкової освіти.

Берегинею та продовжувачкою розвитку юридичної освіти залишалася довгий час Візантія. В арабських країнах право вивчалось в розрізі релігії – шаріату*.

В Західній Європі часів раннього Середньовіччя спеціальної юридичної освіти ще не існувало. Проте, в X ст. в Павії (італ. місто) була заснована школа, де викладали лангобардське право*. В к. XI ст. в Болоньї виникає перша школа права, котра з часом реорганізувалась в Болонський університет, де вже в XII ст. навчали римському праву студентів країн Європи.

В XII-XV ст.ст. в країнах Західної Європи стрімко зростає кількість університетів (Оксфордський, Кембріджський, Паризький), де провідним факультетом вважався юридичний. Юриспруденція вважається за культурну цінність, що набирає оборотів по своєму розповсюдженню та розвитку. Відомі юристи Італії, Англії, Франції, Німеччини протягом багатьох десятиліть вивчають теорію права та успішно застосовують з вдосконаленнями на практиці. Західноєвропейські юристи у своїй діяльності одразу ж розмежовують право і релігію з політикою, крім того в своїй діяльності зорієнтовані вже більш на практичні застосування права, ніж лише на теоретичні, що було розповсюджено раніше.

Особливість юриспруденції Англії часів Середньовіччя відображається в появі багаточисельних *brevia*, що включали в себе індивідуальні, позови на кожен конкретний предмет спору, як за часів існування Римської імперії. З плином часу такі *brevia* піддаються

Праці П. були високо оцінені рим. та візант. юристами. Його називали «царем юристів», «апостолом права». Теор. спадщина П. справила поміт. вплив на розвиток юриспруденції [7; с. 423].

* **Павло (Paulus) Юлій** (к. 2 ст. – 235 р.) – рим. юрист, представник т.з. золотий н'ятірки. Учень К.Ц. Сцеволи. Вперше згадується як адвокат. Був помічником Папініана, коли той займав посаду префекта Преторію (керівника імп. гвардії), одним з керівників імп. канцелярії. Автор юрид. творів, зокрема про преторське та цивільне право. Праці П. хар-ються енциклопедичністю, точністю юрид. аналізу, самост. мислення. Законом імператора Валентина III від 426 р. юрид. творам П. була надана сила законодавства. Витяги з його праць становлять майже шосту частину Дигестів [7; с. 402].

* **Дигести** (лат. *digesta*, від *digere* – розподіляти, розміщувати в порядку) – звід систематизованих і тематично об'єднаних уривків з творів рим. юристів, що мали силу закону; одна з найважливіших складових частин кодифікації імператора Сх. Римської імперії (Візантії) Юстиніана I. Юстиніан вважав, що для збереження рабовласн. системи необхідно мати радикальне і жорстке з-во, для чого він 13.II 528р. призначив комісію з 10 ос. Комісія мала кодифікувати все рим. з-во. Для систематизації юрид. літ-ри в 530р. було створ. спец. комісія (17 ос.). 30.XII 533р. комісія завершила свою роботу, результатом якої став Звід цивільного права Юстиніана – *Corpus juris civilis*. Всього в кодифікації Юстиніана 4 частини: Інституції; Дигести; Кодекс Юстиніана; Новели. Д. Мають подвійну назву: Дигести або Пандекти. У Д. Зібрано 9200 уривків з 2000 творів 39 найвидатніших рим. юристів. Найважливіші в Д. – фрагменти з приват. права [4; с. 174 - 175].

* **Кодекс Юстиніана** – (*Codex Justinianus*) – офіц. Зведення рим. імп. указів 2 – поч. 6 ст., перша частина *Корпусу юрис цивіліст* – складової частини законод. Кодексу імператора Юстиніана I. Об'єднує у порядку преторського едикту імператорські конституції, які увійшли до Кодексів Грегоріана, Гермогеніана та Феодосія і зберегли силу до правління Юстиніана I, доповнені пізнішими новелами і перероблені та відредаговані відповідно до потреб часу. Спонукали Юстиніана I до укладення нового кодексу збільшення чисел новел, суперечності між ними і старими приписами, величезна кількість конституцій, які втратили будь-яку практ. Цінність, але були включені до згаданих кодексів. Було вирішено систематизувати всі форми позит. Права – цивільне, преторське, імператорське, твори юристів тощо. Наук. Цінність К. Ю. Для розуміння чистого рим. Права набагато менша, оскільки зміни, внесені до тексту комісією Трибоніана, характерні лише для епохи Юстиніана I. Кодекс склад. з 12 книг, кожна з яких поділяється на титули, титули – на окр. Імператорські конституції, а останні – на параграфи [5; с. 137 - 138].

* **Шаріат** (араб. *sharia* (*sharia*) – належний шлях) – узагальнена назва системи етико-прав. приписів ісламу щодо правил поведінки мусульманина, доктринальна основа мусульманського права (фісха). Розроблений у 7-10ст.ст. в Арабському халіфаті у вигляді загальноприйнятих принципів розуміння, тлумачення і застосування Корану та Суні. Ш. містить норми конст., адм., цив., крим. і процес. права. Ш. склад. з норм моралі, поведінки в сун. й родині (муамалат) і реліг. догматів та обрядів (ібадат), системи покарань (укубат). Проголошує рівність всіх мусульман перед з-ом. У 19-20 ст.ст. у зв'язку з виданням світських галуз. кодексів права у мусульман. країнах дія Ш. звузилася лише до шлюбно-сімейної та релігійної обрядової сфери [8; с. 424 - 425].

* **Лангобардська правда, едикт Ротарі** – перша кодифікація звичаєвого права лангобардів (племени германців), здійснена 643р. їхнім королем Ротарі (636-652рр.). Важливе джерело відомостей про суп. і держ. лад лангобардів у 6-7 ст., осн. інститути їх сімейного, цивіль., спадков. права, злочини й покарання, судочинство. Л. п. відобразила процес переходу лангобардів від родоплемін. устрою до ранньофеодального суспільства [5; с. 450].

жорсткій критиці, і поступово замінюються збірниками судових рішень (records), коментарями до них, судовими посібниками (reports), де містився опис найбільш важливих судових рішень з їх аналізом та аргументацією. Згодом такі записи формуються в цілу низку багатотомних збірок, і в XII-XIII ст.ст. найбільш відомим стає: «Tractatus de legibus et consuetudinibus regni Angliae» («Трактат про закони та звичаї королівства Англії») [17].

Стрімкий розвиток юридичної науки набирає нових обертів вже в XV ст., підтвердженням цьому є твори Фортеस्क'ю* «De laudibus legum Angliae» («Похвала законам Англії») і Літлтльтона «Tenures» («Землеволодіння»), присвячені проблемам розвитку публічного права, а другий – приватного. Послідовниками розвитку ідеї приватного права були С. Жермен («Dialogus de fundamentis legum Angliae et de conscientia» («Діалог основних законів Англії, та їх усвідомлення»), 1523 р.), Фитц-герберт («New Natura Brevium» («Новий характер наказу»), 1538 р.), Стаунфорд («The Pleas of the Crown» («Судові справи державного значення» («Кримінальні справи»)), 1558 р.), Смит («De republica Anglorum» («Англійською мовою книги Республіки»), 1565 р.), Кока, котрий займався юриспруденцією загального характеру, найбільш відома його праця «Institutes of the laws of England» («Інститути законів Англії») [17].

Найвідомішою працею у галузі юриспруденції Нового часу вважають чотири-томну роботу Вільяма Блекстона* «[Commentaries on the laws of England](#)» (к. XVIII ст.) («Коментарі до англійських законів»). Дана праця вважається одним з кращих англійських конституційних джерел енциклопедичного характеру. Вона стала основним посібником університетів, де викладали юриспруденцію, неодноразово перевидана-валася, була перекладена на кілька іноземних мов, що підтверджує її цінність та роль в житті правових держав світу. В. Блекстон в даній праці зосередив увагу не на праві як на спекулятивній абстракції, а як на діючій соціальній системі; відносив природне право, яке має божественне походження, до сфери етики. Вважав, що, коли позитивний закон суперечить праву, він не повинен мати жодної юридичної сили. Вчений підкреслював однакову цінність як особистих прав людини, зокрема на особисту безпеку, сво-боду, власність, так і прав суспільства, які мають бути узгоджені між собою [8; с. 538].

Французька юриспруденція до XV ст. зосереджує свої сили виключно на збирання і опрацювання правових норм в т.з. кутюми*. Наприклад, найбільш відомі кутюми це Великі Кутюми Нормандії, Кутюми Бовезії Філіпа де Бомануара та кутюми інших французьких земель та міст. В 1389 р. на основі цих звичаєвих збірників була складена «Велика збірка звичаїв Франції».

В XV ст. розпочинається опрацювання судових рішень в інтересах практичного застосування права в збірку «Jurisprudence des Arrêts». З-поміж юристів, що були залучені в

* **Фортеस्क'ю (Fortescue) Джон** (1385/1394 - між 1476 та 1485 pp.) – англ. правознавець і політ. діяч. З 1442 р. – гол. суддя Суду заг. тяжб, Суду корол. лави, обирався депутатом парламенту. З 1461р. – лорд-канцлер. Державно-правові погляди виклав у багатьох трактатах: «Про походження природних законів» (1461-1464pp.); «Похвала законам Англії» (1470 р., опубл. 1537 р. лат. мовою); «Відмінність між абсолютною та обмеженою монархією з урахуванням особливостей англ. конституції» (1472-1473 pp.); «Управління Англією» (1474-1476 pp.) тощо. Ф. з позицій природного праворозуміння теоретично відокремив систему загального права від рим. правової системи, показав переваги загального права над рим. Держави, де діють принципи рим. права, за вченням Ф., задовольнилися королівською владою, яка діє за принципом «що бажане государю – має силу закону». Але крім королів. влади, існує ще й влада, яка походить від народу. Для Англії не підходить жодна з цих влад окремо. Їх слід об'єднувати у королів – політичну владу. Ці прогресивні ідеї на той час справили позитивний вплив на дальший розвиток прав. системи Англії. Ф. сформулював морал. принцип, який й досі залишається основою англо-американської системи суду присяжних: краще, щоб винний уникнув покарання, ніж щоб невинний був покараний [8; с. 300].

* **Блекстон (Blackstone) Вільям** (10. VII 1723, Лондон – 14. II 1780) – англ. юрист, д-р цив. права з 1750, професор з 1758. Ініціатор заснування в Оксфорді кафедри англ. заг. права. Автор 4-том. праці „Коментарі до англійських законів” (1765 - 1769). Ін твори Блекстона В.: «Аналіз законів Англії» (1756), «Трактати, які стосуються головним чином старовини і законів Англії» (т. 1-2, 1762 - 69) [8; с. 538].

* **Кутюми** (франц. Coutume, від лат. consuetudio - звичай) – норми звичаєвого права окр. провінцій, округів і міст феод. Франції. Найб. поширення К. набули у Пн. Франції, де вони існували спочатку в усній формі. Строкатість К. була зумовлена феод. роздробленістю країни. Як джерела права К. визначали васальні зв'язки і взаємовідносини феодалів, правове становище городян, селян, майнові та сімейні відносини, склад суд. органів, порядок судочинства тощо. У 13 ст. були складені перші писані приватні збірники К. Найважливіші з них: «Великі кутюми Нормандії» (бл. 1255 р.), «Установлення Людовіка Святого» (1273 р.), а також «Кутюми Бовезі», укладені бл. 1280 р. Ф. Р. де Бомануарем (1250-1296 pp.), бальї (чиновником, що очолював суд.-адм. округ) графства Клермон і радником Р. де Клермона, брата Людовіка IX [5; с. 443].

цю справу, зустрічаємо такі імена: Луе (склав збірку рішень, 1602 р.) та Денизар. По закінченню Великої Французької революції з'являються Кримінальний кодекс та Цивільний кодекс Наполеона*. Такі події в житті законотворців Франції, дають привід до жвавого обговорення, обґрунтування, спростування, внесення змін та інших дій по вдосконаленню вже існуючих нормативно-правових актів. Тобто, юридична наука перебуває в стані стрімкого розвитку та вдосконалення.

Німеччина дуже відставала в розвитку юриспруденції, в порівнянні з Англією та Францією. Лише в к. XIV ст. виникають перші великі осередки вивчення права – Карлів університет у Празі, Гейдельберзький і Лейпцігський університети, де канонічне право* вивчалось на рівні з цивільним римським. Варто звернути увагу на той факт, що Німеччина дуже довгий час вивчала та аналізувала юриспруденцію виключно в призмі римського права. Лише згодом почали з'являтися певне коло юристів, що започаткували «відторгнення» від класичного сприйняття правових норм, та розпочали вводити свої міркування та погляди на юридичну науку, до таких юристів відноситься Ульріх Цазій.

З XVII ст. розпочинає відлік свого зародження та розвитку німецьке право, на протипагу римському праву, класичними прихильниками такого вчення були Бенедикт Рейнгард (1549 р.) та Людвіг Факс (1567 р.), також натхненно в цьому напрямку працюють школа природного права та германісти. В 1643 р. світ побачила праця Генріха Конрінга «De origine juris germanici» («Походження німецького закону»), яка була цілковито присвячена розвитку національного німецького права, також були викладені його міркування на предмет основ римського права. Далі були праці його послідовників, що також присвятили своє життя на становлення німецького права, це, зокрема, Іоган Шильтер «Praxis juris romani in foro germanico» («Правові основи римського права у призмі німецької юриспруденції»), (1698 р.) та Самуїл Штрик «Usus modernus pandectorum» («Використання юридичних норм Пандектів в сьогоденні») (1690-1712 pp.). Вже в першій половині XVIII ст. юристи Німеччини доходять консенсусу на предмет кодифікації загального німецького і місцевого права пруського, баварського та австрійського.

Хотілося б також згадати про характерні риси, що притаманні юридичній науці держави Росії. Перші спроби ввести юридичну науку для вивчення у вищих навчальних закладах датується приблизно XVI ст., і пов'язане з Славяно-греко-латинською академією (1687 р.), де предмет мав назву «правосуддя духовного й мирського». В 1715 р. Петру I був представлений до розгляду «Проект про заснування в Росії академії політики на користь державних канцелярій».

Вже в 1703-1715 pp. в Москві існувало Нарішкінське училище, де з-поміж безлічі дисциплін вивчалася етика, що і включала елементи саме юриспруденції, а також основи політичної теорії. Згідно з Генеральним регламентом 1720 р., була заснована колегія юнкерів, що мали на меті вивчення основ держави та права при колегіях.

* **Цивільний кодекс Франції** (*Code civil des Francias*), **Кодекс Наполеона** (*Code Napoleon*) – звід законів цив. права Франції. Введений у дію 21.III 1804 і чинний (зі змінами і доп.) понині. Його проект був підготовлений уряд. комісією у складі видатних франц. юристів, призначеною Наполеоном Бонапартом 11. VII 1800. В основу Кодексу було покладено принципи та правила рим. права, франц. нормат. акти й прав. звичаї. Кодекс вирізняється стрункістю викладу, стислістю юрид. дефініцій, чіткістю трактувань осн. понять та інститутів цив. права. Більшість статей викладені дуже коротко, ясною мовою, за винятком деяких термінів, успадкованих від рим. права, а також застарілих, навіть для того часу, зворотів мови. Безпосередню участь у розробці Ц. к. Ф. взяв Наполеон Бонапарт; у зв'язку з цим 3 IX 1807 звід отримав другу назву – Кодекс Наполеона [8; с. 369 - 371].

* **Канонічне право** (лат. *ius canonicum*) – сукупність правових норм, встановлених церк. канонами (правилами). У християнстві канонами вважають символ віри, вчення Ісуса Христа та апостолів, книги Святого Письма (Старий Завіт і Новий Завіт), сукупність правил богослужіння тощо. Уже в 4 ст. канонами стали називати постанови вселенських соборів з питань управління справами церкви на відміну, з одного боку, від законів стосовно церк. справ, що виходили від держ. влади, з другого – від ухвал вселенських соборів з догматич. питань християнства. У середньовіч. юриспруденції під канонам розумілося письмово викладене правило, встановлене або затверджене з метою регламентації правових відносин у сфері її компетенції. К. п. охоплювало позацерк. правовідносини: шлюбно-сімейні, майнові, кримінальні, міжнародні. Тривалий час воно співіснувало з римським правом та звичаєвим правом. Юристи, що належали до школи К. п., дотримувалися стилю офіц. богослов'я, зберігали установки і схеми схоластики. Засновником школи вважається італ. монах. Граціані, який 1151 у Болоньї уклав тем. збірник, що одержав назву «Декрет Граціані» [5; с. 33].

В 1725 р. на час заснування академії наук, з-поміж безлічі кафедр, була передбачена кафедра правознавства, а в 1726-1765 рр. в академічних університетах викладались юридичні дисципліни. В 1732 р. був відкритий Шляхетський корпус, в навчальну програму якого входило вивчення юриспруденції.

Перші лекції в Московському університеті були прочитані в 1755 р. німецькими професорами-юристами, проте систематичні лекції та практичні заняття на юридичному факультеті розпочалися в 1764 р. Вже з 1767 р. заняття розпочали проводити російські професори-юристи, такі як С.Е. Десницький*, І.А. Трет'яков. Основи правознавства викладались в університетах Києва, Харкова, Дерпта, Петербург, Одеси, Казані тощо, що були засновані в XVIII-XIX ст.

Окремо потрібно згадати Юридичну Олександрівську військову академію*, що вважалася єдиною чи не в усьому світі, вищим навчальним закладом, що спеціально вели підготовку військових юристів [15; с. 411 - 412].

На території України осередками юридичної освіти були такі вищі навчальні заклади: Київський імператорський університет святого Володимира (теп. Київський національний університет імені Т. Шевченка), заснований 8 листопада 1833 р., [Харківський імператорський університет](#) (теп. Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»), заснований 5 (17) листопада 1804 р. імператором Олександром I, Львівський університет (Львівський національний університет імені Івана Франка), заснований 1661 р. (юридичний факультет з к. XVIII ст.) тощо. З моменту заснування юридичних факультетів даних вищих навчальних закладах, з'явилися і почали розвиватися школи видатних учених-правознавців (КНУ ім. Т. Шевченка – О. Скакуна, П. Берліна, Т. Бондарука; Львівський національний університет імені Івана Франка – проф. Йосиф Вінвартера), які розпочали розробляти важливі загальнотеоретичні проблеми права. Предметом їхніх досліджень були питання виникнення і історичного розвитку права, особливості права України та інших слов'янських народів, правове регулювання суспільних відносин, кодифікація законо-давства, співвідношення права і справедливості.

Радянська юридична наука УРСР почала розвиватися після Жовтневої революції як органічна частина єдиної радянської юридичної науки.

Важливий етап в історії юридичної науки пов'язан з ім'ям К. Маркса, Ф. Енгельса і В.І. Леніна, котрі розробили вчення про право з матеріалістичної, класової позицій. Марксистсько-ленінська теорія права не втратила своєї значущості й зараз, в умовах критичного до неї ставлення та переходу до ринкової економіки, проте не в чистому вигляді, хоча й з значним запозиченням ідей.

Переломним моментом в розвитку юридичної науки взагалі в світі вважається період розвитку буржуазних відносин і формування юридичних поглядів нових державотворців, яке стало класичним явищем буржуазного суспільства к. XVIII ст. Ідеї Великої французької революції буржуазного спрямування віднайшли своє закріплення у Франції (Декларація прав людини і громадянина, 1789 р.), в США (Декларація прав Вірджинії, 1776 р.;

* *Десницький Семен Юхимович* [бл. 1740, м. Ніжин, тепер Черні. Обл. – 26. VI 1789, Москва] – укр. і рос. просвітителі і правознавець, доктор права з 1767, професор з 1768, член Рос. АН з 1783. Свої правові погляди Д. виклав у працях «Юридичні роздуми про початок і походження шлюбу» (1765), «Слово про прямий і найбільшчий засіб навчання юриспруденції», «Уявлення про заснування законодавчої, судової і каральної влади в Російській імперії» (обидві - 1768) тощо. Д. різко висловлювався проти кріпосного права, був прихильником свободи совісті, рівності народів, виступав проти нац. гноблення. При цьому він виправдовував соціальну і стану нерівність у суспільстві, ідеалізував багатство, розглядав його як свідчення високої честі, гідності і переваг людини. Віддаючи свої симпатії міщанам, купцям і фабрикантам, тобто молодій буржуазії Рос. імперії, Д. розумів свободу особи переважно як свободу економ. діяльності [4; с. 165].

* *Юридична Олександрівська військова академія* (1866 – 1904 – роки існування) – спочатку як аудиторська школа, потім як училище, а згодом академія, закритого учбового типу, що надавала загальну та спеціальну юридичну освіту молодим людям, що згодом йшли на службу в аудиторські відомства. В 1891р. було затверджено Положення про Військову юридичну академію (ст. 162 – 262 кн. XV С. В. П. 1869 р., изд. 2), а в 1899 р. академія була перейменована Олександрівською, на честь імператора Олександра II, її засновника. Предмети, що викладались в академії були: кримінальне, цивільне, державне та військово – кримінальне право, кримінальне і військове судочинство, військово-адміністративні закони (ці 7 предметів вважались головними), філософія права, історія російського права, фінансове, міжнародне, церковне право тощо, мови – російська, франц. та нім. [15; с. 411 - 415].

Декларація незалежності США, 1776 р.; Конституція США, 1787 р.; Білль про права, 1791 р.) [16; с. 25 - 47]. Варто зауважити, що поштовхом до таких корінних змін була Голландія, де відбулася перша буржуазна революція, і, зокрема, Великобританія (Петиція про права, 1628 р.; Habeas Corpus Act, 1679 р.; Білль про права, 1689 р.).

В ХХ ст. юридична освіта набула шаленої популярності по всьому світу. Це пов'язано, перш-за-все з потребою правового регулювання суспільних відносин в сучасних державах. В кожній розвинутій державі є університет, де випускають юристів, є навіть спеціальні школи, коледжі, академії, де готують фахівців по конк-ретній галузі права.

Пильна увага до теоретичних досліджень права приділяється і в даний час. Так само вивчаються всі сторони та аспекти права, що несуть собою наукову та практичну зацікавленість. Сучасний стан правознавства є досить складним комплексом юридичної науки, що ділиться на чотири групи. Загальнотеоретичні і історичні науки, і, перш-за все теорія права, історія держави і права – науки, що досліджують загальні та специфічні закономірності, причини зародження права, етапи розвитку, що його характеризують в сучасний період і його майбутній шлях розвитку. До даної групи також відноситься історія політичних вчень, що розкриває закономірності розвитку правової науки, формування наукових уявлень про право на різних етапах історії людського соціуму. Галузеві юридичні науки розкривають закономірності розвитку окремої галузі права (цивільне, кримінальне, адміністративне тощо). Це найбільш численна група юридичних наук. Науки, що вивчають міжнародне право (міжнародне публічне та міжнародне приватне право). Комплексні юридичні науки, що використо-вують положення, висновки неюридичних наук (фізика, хімія, медицина тощо) для вирішення певного кола юридичних проблем. До цих наук відносять криміналістику, судову статистику, судову медицину, судову психіатрію.

В сучасному світі існує ціла низка першокласних юристів-теоретиків та прак-тиків, що досконало вивчають закономірності розвитку та вдосконалення норм права. Відтак, на основі наукових визначень, можна дати чітке визначення об'єкту сучасної юридичної науки, її предмету та методів пізнання. Загальними об'єктами юридичної науки є право і держава, а її предметом – основні змістові риси права і держави. Фак-тично дві різні об'єкти (право і держава) досліджуються і пізнаються юридичною наукою з позицій єдиного предмета цієї науки як такі, що перебувають у діалекти-чному зв'язку між собою. В юридичній науці застосовуються різні загально-наукові методи пізнання – історичний, діалектичний, структурно-функціональний, порівня-льний та ін. Юридичній науці властивий свій метод – юридичний, суть його в тому, що він є способом юридичного пізнання реальної дійсності кризь призму поняття «право».

Отже, юридична наука має древні витоки та надзвичайно багату та різнома-нітну історію. Внаслідок стрімкого розвитку відносин між людьми, зокрема міжна-родних відносин, з'явилася потреба в чітких, встановлених правилах, що б могли спра-ведливо регулювати відносини. Спочатку люди застосовували звичаї, проте з плином часу ці ж звичаї поступово почали набувати характеру законів, які використовували як письмові правові норми. Широке використання загальних правил, призвело до появи певного класу людей, що присвятили своє життя на нотування правових норм та власних роздумів на предмет будівництва демократичної держави та демократичних відносин в ній, що базується на основі моралі та права. Неможливо не оцінити величезну та кропітку роботу древніх мислителів, що вивчали право та державу в цілому як нерозривні та важливі поняття для подальшого цивілізованого життя. Не було такого періоду в історії коли б юридична наука не розвивалася, вона постійно перебувала в процесі вдосконалення. Можна з впевненістю стверджувати, що юридична наука – це колиска світової цивілізації, це знання про велич та всеосяжність права і держави, що була досягнута нашими предками ще за часів сивої давнини.

1. *Маликов А.* Введение в общую теорию юридических наук / А. Маликов. – К.: «К. И. С.», 2005. – 245 с.
2. *Філософія: Навч. посіб. / Л. В. Губернський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко та ін.; За ред. І. Ф. Надольного. – 7-ме вид., стер. – К.: Вікар, 2008. – 534 с.*

3. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 1 : А – Г. – 1999. – 672 с. : іл.
4. Там само. – Т. 2 : Д – Й. – 1999. – 744 с. : іл.
5. Там само. – Т. 3 : К – М. – 2001. – 792 с. : іл.
6. Там само. – Т. 4 : Д – Й. – 2002. – 720 с. : іл.
7. Там само. – Т. 5 : П – С. – 2003. – 736 с. : іл.
8. Там само. – Т. 6 : Т – Я. – 2004. – 768 с. : іл.
9. Великий енциклопедичний словник / За редакцією акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – 992 с.
10. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука [член-кореспондент АН УРСР]. – К., 1974. – 775 с.
11. *Шевченко О.О.* Історія держави і права зарубіжних країн / О.О. Шевченко. – К.: ТОВ «Олан», 2005. – 351 с.
12. Філософія: Навч. посіб. / Л.В. Губернський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко та ін.; За ред. І.Ф. Надольного. – 7-ме вид., стер. – К.: Вікар, 2008. – 534 с.
13. Про українське право: Часопис кафедри теорії та історії держави і права Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка / За ред. проф. І. Безклубого. – К.: Грамота, 2009. – Чис. IV. – 384 с.
14. Методологические и теоретические проблемы юридической науки: Сборник научных трудов / Под ред. М. Н. Марченко. – М.: Тип. Ордена «Знак Почета», 1986. – С. 5 – 19.
15. Энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб.: тип. акц. общ. Брокгауз – Ефрон, 1904. – Т. 41. Эрдан – Яйценошение. – 576 с.
16. История государства и права зарубежных стран. Часть 2. Учебник для вузов. 2-е изд., стер. Под общ. ред. проф. Крашенинниковой Н. А. и проф. Жидкова О. А. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА. – М., 1999. – 712 с.
17. *Макарчук В.С.* Загальна історія держави і права зарубіжних країн / В.С. Макарчук. – К.: Атака, 2006. – 680 с.
18. *Бартошек М.* Римское право: Понятия, термины, определения / Милан Бартошек. – М.: Юрид. лит., 1989. – 448 с.
19. *Хоміцька З.М.* Словник латинських юридичних висловів / З.М. Хоміцька. – Х.: Право, 2007. – 269 с.
20. *Боголепов Н.П.* Учебник истории римского права / Н.П. Боголепов. – М.: Зерцало: система «Гарант», 2004. – 538 с.
21. *Ткаченко В.В.* Лекції з історії розвитку державно-правових відносин у давньогрецькій та давньоримській цивілізаціях / В.В. Ткаченко. – К.: МАУП, 2005. – 382 с.
22. *Дождев Д.В.* Римское частное право: учебник для студентов вузов / Д.В. Дождев. – М.: НОРМА, 2003. – 765 с.

References

1. *Malikov A.* Vvedenie v obshhuyu teoriyu juridicheskikh nauk / A. Malikov. – K.: «K. I. S.», 2005. – 245 s.
2. *Filosofiiia: Navch. posib. / L. V. Hubernskiyi, I. F. Nadolnyi, V. P. Andrushchenko ta in.; Za red. I. F. Nadolnoho. – 7-me vid., ster. – K.: Vikar, 2008. – 534 s.*
3. *Yuridichna entsyklopediia: V 6 t. / Redkol.: Yu. S. Shemshuchenko (vidp. red.) ta in. – K.: «Ukr. entsykl.», 1998. – T. 1 : A – G. – 1999. – 672 s. : il.*
4. *Tam samo. – T. 2 : D – J. – 1999. – 744 s. : il.*
5. *Tam samo. – T. 3 : K – M. – 2001. – 792 s. : il.*
6. *Tam samo. – T. 4 : D – J. – 2002. – 720 s. : il.*
7. *Tam samo. – T. 5 : P – S. – 2003. – 736 s. : il.*
8. *Tam samo. – T. 6 : T – Ja. – 2004. – 768 s. : il.*
9. *Velykyi entsyklopedychnyi slovnyk / Za redaktsieiu akad. NAN Ukrainy Yu. S. Shemshu-chenka. – K.: TOV «Vidavnytstvo «Yuridichna dumka», 2007. – 992 s.*
10. *Slovnyk inshomovnykh sliv / Za red. O.S. Melnichuka [chlen-korespondent AN URSR]. – K., 1974. – 775 s.*
11. *Shevchenko O.O.* Istoriiia derzhavy i prava zarubizhnykh krain / O.O. Shevchenko. – K.: TOV «Olan», 2005. – 351 s.
12. *Filosofiiia: Navch. posib. / L.V. Hubernskiyi, I.F. Nadolnyi, V.P. Andrushhenko ta in.; Za red. I.F. Nadolnoho. – 7-me vid., ster. – K.: Vikar, 2008. – 534 s.*
13. *Pro ukrainske pravo: Chasopys kafedry teorii ta istorii derzhavy i prava Kyiv. nats. un-tu imeni Tarasa Shevchenka / Za red. prof. I. Bezkluboho. – K.: Gramota, 2009. – Chis. IV. – 384 s.*
14. *Metodologicheskie i teoreticheskie problemy yuridicheskoy nauki: Sbornik nauchnykh trudov / Pod red. M. N. Marchenko. – M.: Tip. Ordena «Znak Pocheta», 1986. – S. 5 – 19.*
15. *Entsyklopedicheskii slovar / F. A. Brokgauz, I. A. Efron. – SPb.: tip. akc. obshch. Brokgauz – Efron, 1904. – T. 41. Erdan – Yaytsenoshenie. – 576 s.*
16. *Istoriiia gosudarstva i prava zarubezhnykh stran. Chast 2. Uchebnik dlia vuzov. 2-e izd., ster. pod obshch. red. prof. Krashennikovoy N.A. i prof. Zhidkova O.A. – M.: Izdatelskaia gruppya NORMA-INFRA. – M., 1999. – 712 s.*

17. *Makarchuk V.S.* Zagalna istoriia derzhavy i prava zarubizhnykh krain / V.S. Makarchuk. – K.: Ataka, 2006. – 680 s.
18. *Bartoshek M.* Rimskoe pravo: Poniatiia, termini, opredeleniia / Milan Bartoshek. – M.: Yurid. lit., 1989. – 448 s.
19. *Homitska Z.M.* Slovnyk latynskykh yurydychnykh vysloviv / Z.M. Homitska. – Kh.: Pravo, 2007. – 269 s.
20. *Bogolepov N.P.* Uchebnik istorii rimskogo prava / N.P. Bogolepov. – M.: Zercalo: sistema «Garant», 2004. – 538 s.
21. *Tkachenko V.V.* Lektsii z istorii rozvytku derzhavno-pravovykh vidnosyn u davnohretskiy ta davnorymskiy tsivilizatsiiakh / V.V. Tkachenko. – K.: MAUP, 2005. – 382 s.
22. *Dozhdev D.V.* Rimskoe chastnoe pravo: uchebnik dlia studentov vuzov / D.V. Dozhdev. – M.: NORMA, 2003. – 765 s.

Диденко О.Н.

Место юридической науки в системе общественных наук: зарождение, становление и развитие.

В статье освещается и анализируется процесс зарождения, становления и развития юридической науки в мире с самых давних времен. Исследование основывается на общих закономерностях происхождения науки о развитии государства и права, сущности, особенностях форм развития и функционирования в конкретном государстве в определенный исторический период.

Ключевые слова: наука, римское право, история юридической науки, государство, право, общество, юриспруденция, Учреждения Гая, Дигести, Кодекс Юстиниана, Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона), каноническое право, Лангобардская правда (эдикт Ротари), В. Блекстон, кутюмы.

Didenko O.M.

Place of legal science in system of social sciences: origin, becoming and development.

In the article the process of origin, becoming and development of legal science is illuminated and analysed in the world from the oldest times. Research is base on general conformities to law of origin of science about development of the state and right, essence, features of forms of development and functioning in the concrete state in a certain historical period.

Keywords: science, Roman law, history of legal science, state, right, society, jurisprudence, establishments of Guy, Digesti, Code of Justinian, Civil code of France (Code of Napoleon), canonical right, true of Lungobardia (edict of Rothari), V. Blackstone, coutumes.

УДК 94: [001.2+061.12] (477)

В.А. НЕПОРОЖНІЙ

АКАДЕМІЧНА СОЦІОГУМАНІТАРИСТИКА НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНОМУ НАУКОВОМУ СПІВРОБІТНИЦТВІ

У статті показано розвиток нових форм міжнародного наукового співробітництва, що сприяли входженню Української академічної науки в цілому і соціогуманітаристики зокрема у європейський науковий простір. Розглянуто такі нові форми міжнародної співпраці інститутів НАН соціогуманітарного профілю з науковими установами інших країн як виконання партнерських зобов'язань, співпраця з міжнародними організаціями, виконання спільних досліджень за міжурядовими програмами і прямими двосторонніми угодами з науковими організаціями. Досліджено результативність співробітництва із зарубіжними колегами, яка відобразилася у конструктивному вирішенні багатьох проблем щодо висвітлення в науковій та популярній літературі історичних та культурних взаємин між українським та сусідніми народами. Показано підвищення рівня співробітництва на основі розширення та поглиблення спільних наукових та видавничих проектів.

Ключові слова: академічна соціогуманітаристика, міжнародне співробітництво, Україна, наука.

Важливою умовою підвищення рівня досліджень, ефективної участі вчених у міжнародному поділі наукової праці був розвиток міжнародних зв'язків суспільних і гуманітарних інститутів. Слід відзначити, що навіть за умов скорочення протягом 1991–1993 рр. обсягів науково-технічного співробітництва, особливо з країнами Східної Європи, академічна наука не стала на шлях ізольованості, докладала максимум зусиль для збереження та розвитку нових міжнародних наукових зв'язків. Це додавало в іміджі

академічній науці. Підтримувались раніше напрацьовані форми міжнародної наукової та організаційно-координаційної діяльності.

Форми міжнародної співпраці інститутів були різні: виконували партнерські зобов'язання, розвивали зв'язки з академічними установами інших країн, співпрацювали з міжнародними організаціями, виконували спільні дослідження за міжурядовими програмами, прямими двосторонніми угодами з науковими організаціями. З року в рік зростала кількість документів, що регулювали взаємодію установ НАН з іноземними установами і організаціями. Укладені угоди протягом 2000-х років переважно носили